

*Lisitsin V. V., PhD, associate professor of department of philosophy and social and human sciences, Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Education (Ukraine, Zaporizhzhya), lisitsinvv@gmail.com*

**The common human values: content of notion, dominant components, role in the educational space**

*The aim of the study is the determination of the role of freedom and justice in the system of values of the Common Space of Education of the XXI century. The scientific problem is considered on the basis of socio-philosophical analysis of the notion of common fundamental values.*

*The article reveals the idea that the common human values manifest themselves in the humanistic attitudes of people and act as ethical reference point for their lives. They can act as a factor in integration and democratization in education and be one of the indicators of its productivity. Particular attention is paid to justification of the thesis, that freedom and justice have played the role of priorities in the system of values of the majority of the world's peoples throughout the period of their civilized existence.*

**Keywords:** values, good, common human values, freedom, justice, educational space, axiological reference point.

\* \* \*

УДК 141.7:378.01

**Терепищій С. О.,**

доктор філософських наук, провідний науковий співробітник, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), terepyshchyi@gmail.com

**Дунець В. Б.,**

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), vas.dunets@gmail.com

**Додонов Д. Р.,**

молодший науковий співробітник, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), d.r.dodonov@npu.edu.ua

**Досвід переміщених університетів Російської імперії під час Першої світової війни**

*Розглядається історичний досвід переміщених університетів часів Першої світової війни. Детально аналізується історична ситуація, причини й особливості евакуації університетів, а також роль та участь державних органів влади в цих процесах. На прикладах Варшавського (Південний федеральний університет, РФ), Київського (КНУ ім. Т.Г. Шевченка, Україна), Петроградського (Санкт-Петербурзький державний університет, РФ) та Юр'євського (Тартуський університет, Естонія) університетів формується загальний висновок щодо можливостей реінтеграції сучасних ВНЗ, що переїхали через конфлікт на Донбасі.*

**Ключові слова:** вища освіта, університет, переміщені ВНЗ, евакуйовані університети.

Драматичні події 2014 року в Криму і на Сході України, які пов'язані з російською агресією, наочно продемонстрували силу та слабкість нашого суспільства. Війна виявила друзів і ворогів України, тих, на кого можна покласти, та тих, хто за маскою професійного патріотизму приховував сепаратистські й антидержавницькі переконання. В складний для країни кризовий момент, коли паралізована після Революції Гідності та втечі чинного президента державна влада була недієздатною, багато життєво необхідних для країни функцій перебрало на себе громадянське суспільство. І поки держава вагалася – як поводитись в умовах гібридної агресії, прості громадяни записувалися в добровільні батальйони, в ЗСУ, йшли волонтерами, допомагали переселенцям, вивозили з окупованих

територій підприємства, фінансові установи, рятували державне майно.

Один з найяскравіших епізодів новітньої української історії пов'язаний з переміщенням університетів з Донбасу. Майже два десятки вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів за ініціативою їх колективів виїхали на підконтрольну Україні територію, змінили свої юридичні адреси та в найкоротший термін відновили свою діяльність. Як оцінити цей патріотичний крок студентства, професорсько-викладацького складу, ректорів українських університетів? Чи можна масове переміщення університетів Донбасу вважати безпрецедентним? Чи траплялося у вітчизняній історії щось подібне? А якщо траплялося, то чим все завершилося? Чи є в українських вишів перспективи повернення та чи не варто їм позбавитися зайвих ілюзій і будувати майбутнє на новому місці?

Відповідь на ці та інші подібні питання актуалізує тему евакуйованих університетів у різні епохи, переважно під час війн та революцій. Навіть поверхневе знайомство з історією вищих навчальних закладів освіти спростовує тезу про унікальність і безпрецедентність переміщення. Навпаки – практично кожний відомий університет має у своїй історії досвід евакуації, принаймні під час Другої світової війни. Для будь-якої держави справа підготовки кадрів з вищою освітою є пріоритетним завданням, особливо коли йдеться про її виживання. Дбайливий господар не залишить власного майна ворогу. Тому навчальні заклади, насамперед, професорсько-викладацький склад і студентів евакуйовували в тил поряд з заводами, фабриками, державними установами.

Але у випадку з університетами слід, окрім сказаного, враховувати ще один важливий факт. Університети вже давно перестали бути лише храмами чистої науки, в яких позбавлений світських турбот вчений реалізує своє книжкове призначення. Незалежно від того, усвідомлює університетська спільнота свою ідеологічну місію чи ні, університети завжди були кузнями національних еліт, цитаделями високої культури, центрами випромінювання цивілізаційних цінностей. Університети є потужними чинниками легітимації чинної влади. Саме тому історія знає чимало прикладів, коли імперії та їхні національні провінції конкурували між собою за право контролювати університетське середовище.

Звернення до історії, на наш погляд, сприятиме узагальненню закономірностей, виокремлення яких дозволить відповісти на поставлені вище запитання. Водночас, формат статті не дозволяє охопити всі історичні епохи, через що свідомо обмежимося оглядом подій сторічної давнини – періодом Першої світової війни.

Отже, метою статті є пошук закономірностей функціонування переміщених університетів Російської імперії в період Першої світової війни 1914–1918 рр.

**Історична ситуація, причини й особливості переміщення університетів.** Ставлення урядової верхівки Російської імперії до університетської освіти завжди було суперечливим. З одного боку, російські монархи охоче патрунували над університетами, відкривали їх, а з іншого – так само рішуче припиняли їх діяльність, насаджували цензуру та чисельні заборони. Так, наприклад, за участь у польському повстанні на довгі роки були закриті Варшавський і Вільнюський університети. Відновлений Варшавський університет

став центром русифікації на польських землях, так само як Олександрівський університет у Гельсінґфорсі – на фінських, Юр'ївський університет – на естонських, університет Святого Володимира – на українських. Викладання в них велося російською мовою, професори здебільшого були росіянами, хоча серед студентів переважали представники місцевого населення – поляки, фіни, естонці, українці. Сучасники згадували, що отримати університетську освіту неросіянам було цілком можливо, але вже на етапі вступу до аспірантури виникали непереборні бар'єри [14].

З дванадцяти університетів, що існували протягом всього періоду буття Російської імперії, дев'ять знаходились в її європейській частині (див.: Таблицю 1). Слід зазначити, що напередодні Першої світової війни кількість студентів в російських університетах збільшилася вдвічі (з 1900 по 1913 рр.), викладачів – на 80%, при цьому серед студентів вихідці з традиційно привілейованого дворянства склали всього 5%, а з числа професорів – 30%. Загальна кількість випускників досягла 40 тис. осіб. Наведені цифри свідчать про стійку тенденцію зростання та, відповідно, підвищену увагу уряду до університетської освіти [1, с. 14].

Водночас, у найближчому оточенні монарха панували думки, що майбутнє вищої освіти – не за університетами, а за спеціалізованими професійними інститутами. Відома резолюція Миколи II на висновках Ради міністрів про розвиток вищої школи від 1912 року: «Я вважаю, що Росія потребує на відкриття вищих спеціальних закладів, а ще більше на середні технічні та сільськогосподарські школи, але що з неї вистачить існуючих університетів. Прийняти цю резолюцію за керівну мою вказівку» [2].

В роки Першої світової війни міністром народної освіти був колишній київський губернатор Павло Миколайович Ігнат'єв, який добре розумів значення

університетів. «Якби не висували вперед значення професійної освіти, – писав він, – необхідно мати на увазі, що університети є єдиними розсадниками цілих категорій діячів, без яких не може обійтися жодна вища школа, ані середня загальноосвітня і професійна школи, ані державна і суспільна робота» [1, с. 27]. В роки війни він підготував проект відкриття дев'яти нових університетів: у Воронежі, Ярославлі, Катеринославі, Владивостоці, Ташкенті тощо. Крім відкриття нових граф Ігнат'єв підписав рішення про відкриття низки факультетів у вже існуючих університетах, підготував проект нового університетського статуту, який розширював права професорської колегії, насамперед, щодо кадрових призначень. Лише відставка не дозволила П. М. Ігнат'єву реалізувати амбітні плани, які б докорінним чином змінили тогочасний освітній ландшафт.

З початком бойових дій значна частина студентів університетів вирушила на фронт, особливо студенти-медики. У зв'язку з цим з 1915 року було прийнято рішення дозволити вступ на медичні факультети жінок, що раніше категорично заборонялось.

Військова катастрофа двох російських армій у Східній Пруссії у серпні-вересні 1914 року примусила російський Генштаб переглянути плани ведення війни і всерйоз задуматися про можливість захоплення Німеччиною та її союзником Австро-Угорщиною імперських земель на заході. В зоні ризику опинилися одразу декілька університетів, в першу чергу, Варшавський та Юр'ївський. Потенційна загроза також нависла над Київським університетом Святого Володимира, Петроградським та Новоросійським університетами.

«Евакуація вглиб імперії через загрозу окупації, – констатують М. В. Грибовський та О. М. Сорокін, – торкнулася чотирьох університетів. Першими – восени

Таблиця 1.

*Російські Імператорські університети в західній (європейській) частині*

Назва при заснуванні	Роки існування	Сучасна назва, країна
Імператорський Московський університет	1755–1917	Московський державний університет імені М. В. Ломоносова, РФ
Імператорський Санкт-Петербурзький університет (1821–1914), Петроградський Імператорський університет (1914–1917)	1819–1917	Санкт-Петербурзький державний університет, РФ
Імператорський Дерптський університет (1802–1893), Імператорський Юр'ївський університет (1893–1917)	1802–1917	Тартуський університет, Естонія
Імператорський Вільненський університет	1803–1831	–
Імператорський Харківський університет	1805–1917	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна
Імператорський Олександрівський університет	1827–1917	Гельсінський університет, Фінляндія
Імператорський університет Святого Володимира	1834–1917	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Імператорський Новоросійський університет	1865–1917	Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова, Україна
Імператорський Варшавський університет	1869–1915	Південний федеральний університет, РФ

1915 року – були евакуйовані Варшавський університет і Університет Святого Володимира. Викладачі, студенти та обладнання з Варшави... були переміщені в Ростов–на–Дону, а університет з Києва прийняв Саратов, куди на початок жовтня перебралися понад 60 викладачів (восени 1916 р. університет повернувся до Києва). Частково умовами військового часу було викликано відкриття в Пермі 1916 р. відділення Петроградського університету..., викладацький склад якого переважно сформувався за рахунок головного вузу. Найдовше вирішувалося питання про евакуацію Юр'ївського університету, так як лінія фронту змінювалася, і загроза втрати Прибалтики то ставала реальною, то відступала. Переїзд університету в Воронеж стався вже в 1918 р.» [3, с. 343]. Розглянемо ці випадки детальніше.

**Варшавський/Ростовський університети.** Варшавський університет, за характеристикою проф. К. Краковського, автора трюхтомника «Смужка часу. Історія юридичного факультету Варшавського–Донського–Ростовського університету», «був російським, імператорським, і на нього поклалися і «русифікаторські» політичні завдання. Це правда, але університет – не поліцейський департамент. Це культурний заклад, який живе своїм життям, всупереч нав'язаному, чужому його природі порядку. Імператорський університет, знову відкритий в 1869 році, виконував важливу культурну та освітню місію. Але він перебував на польській землі, і поляки не дуже добре до нього ставилися, а до кінця XIX – початку XX століття стали ставитися вже відверто вороже: не тільки бойкотували його, але навіть нападали на професорів і студентів. У 1905 році на хвилі революції почалися масові протести» [14]. Лунали навіть заклики до розділу університету: мовляв, російська частина має виїхати геть, а польська – залишитися [12].

Отже, війна була не стільки головною причиною, скільки каталізатором, який прискорив процес розколу. Відступ російської армії з Варшавської губернії та частини Прибалтики навесні–влітку 1915 року обумовив проведення евакуації Варшавського університету. Спершу він опинився в Москві, але було зрозуміло, що тут він довго не затримається, тим більше, що за право його прийняти сперечалися одразу декілька російських міст. Перемогли ростовчани, які давно мріяли про власний університет. Університетська рада відвідала Ростов–на–Дону і знайшла умови для розміщення вишу задовільними.

Щодо вивозу університетського майна з Варшави, то питання це вирішено так і не було. Для переміщення матеріальної бази потрібні були б 300 залізничних вагонів, які у військових умовах влада надати не могла. Більша частина обладнання, а також бібліотека, яка збереглася до нашого часу, залишилися в Польщі.

1 грудня 1915 року в переміщеному на Дон Варшавському університеті розпочався навчальний процес. На той час у самій Варшаві вже декілька місяців панувала німецька адміністрація, за наказом якої було відновлено роботу польського університету. Ректором цього закладу було призначено Юзефа Брудзинського.

Університети–двійники під своєю назвою проіснували до травня 1917 року. Коли ж Польща отримала незалежність і стало зрозуміло, що з Росії вже ніхто не повернеться, Варшавський університет

у Ростові–на–Дону закрили і одночасно відкрили Донський університет, куди автоматично зарахували всіх студентів і викладачів.

Таким чином, результатом евакуації Варшавського університету стала поява двох ідеологічно опозиційних наукових установ, одна з яких певний час продовжувала імперські традиції, а інша – працювала на незалежність молоді польської держави.

**Київський/Саратовський університети.** На першому етапі війни університет Святого Володимира працював у звичайному режимі. Київ знаходився у глибокому тилу та мало хто вірив, що германці зможуть дійти до нього. Проте, у серпні 1915 року Головний начальник постачання армії Південно–Західного фронту генерал О. Маврін заявив, що хоч безпосередня небезпека місту не загрожує, однак слід завчасно розробити план евакуації основних установ. Передбачалося вивести всі начальні заклади Києва, у тому числі військові училища, кадетські корпуси, дівочий інститут, пансіони, притулки і т.п. на схід, за межі Курської та Харківської губерній. Місцем евакуації університету Святого Володимира планували зробити Саратов або Новочеркаськ.

3 вересня 1915 року розпочалася часткова евакуація університетського майна. До 27 жовтня зі станції Київ–Товарний було відправлено до Саратова 68 вагонів з 5 132 ящиками з обладнанням, загальною вагою понад 750 тон. В першу чергу, були переведені історико–філологічний, юридичний, фізико–математичний факультети, а також структурні підрозділи: канцелярія, архів, університетська церква, бібліотеки, нумізматичний кабінет, кабінет старожитностей, геологічні колекції, їдальня тощо. В Києві до особливого розпорядження залишався медичний факультет [7, с. 186].

Наприкінці жовтня 1915 року в Саратові розпочався навчальний процес на евакуйованих факультетах. Правління університету витребувало право перевезення студентів за військовим тарифом, який сплачувався за рахунок навчального закладу, для студентів – безкоштовно. На нове місце переїхали 3 949 студентів і, як зазначалося вище, біля 60 викладачів. Водночас, певна кількість викладачів з різних причин не переїхала до Саратова. Зокрема, на історико–філологічному факультеті до роботи не приступили 18, на фізико–математичному – 6, а на юридичному 2 особи, що вимагало корегування навчальних планів, скорочення навантаження і, навіть, скасування окремих навчальних курсів [7, с. 188].

У Саратові кияни зіткнулися з цілком прогнозованими труднощами. Не вистачало навчальних приміщень, гостро постало питання розміщення величезної кількості студентської молоді. Орендовані квартири не вирішували житлової проблеми, по–перше, через їх недостатню кількість, по–друге, через низьку платоспроможність евакуйованих. Зрозуміло, що ринок нерухомості миттєво відреагував на збільшення попиту. (Це добре відомо не лише київським студентам 1915 року, але й нашим сучасникам з переміщених вишів Донбасу). Намагаючись вирішити житлову проблему, міська управа Саратова створила спеціальні евакуаційні пункти, придатні лише до короткочасного перебування. Натомість студенти в них мешкали місяцями. Незабаром Саратовський відділ комітету великої княжни Тетяни Миколаївни організував гуртожиток, їдальню та лікарню

для студентів евакуйованого університету. Але процес відтоку студентів вже розпочався. Якщо з самого початку 622 студенти відмовилися виїжджати з Києва і подали прохання про переведення їх до інших навчальних закладів, то в Саратові кількість слухачів продовжила скорочуватися. Після зимових іспитів значна частина студентів повернулася до рідних міст.

Втім, університет Святого Володимира функціонував в евакуації менше року. Вже у травні 1916-го внаслідок Брусиловського прориву змінилась ситуація на Південно-Західному фронті, що дозволило повернути факультети до Києва. Процес реевакуації розпочався у серпні 1916 року і до занять, які розпочалися із затримкою на півтора місяця, був в основному завершений.

В цілому, перша, але не остання в історії Київського університету евакуація, попри чисельні незручності та затрати, відбулася відносно організовано та без особливих ексцесів. Тимчасове знаходження трьох факультетів на Волзі безумовно позитивно вплинуло на тамтешню вищу освіту, збагатило кадровий склад нещодавно відкритого Саратовського університету. Для самого ж університету Святого Володимира це були, як виявилось, невинуваті жертви.

**Петроградський/Пермський університети.** Початок війни викладачі та студенти Імператорського Санкт-Петербурзького університету зустріли в патріотичному угарі. Достатньо згадати про вимогу перейменування міста на Неві, яке містило німецьке слово «бург». Слідом за градом Петра «русифікований» був і університет, який став Петроградським. Але війна стала серйозним випробуванням, і настрої молоді швидко змінилися. Вже наприкінці вересня 1914 року Рада Міністрів скасувала відстрочення від військової служби для студентів, внаслідок чого їх кількість з 1914 по 1917 рік скоротилась більш, ніж втричі: з 7 608 до 2 261 осіб. Частина приміщень Петроградського університету були відведені під шпиталі для поранених. У фінансовому плані Рада Університету змушена була просити в уряді не 464 300 руб., як планувалося в 1916 році, а набагато більшу суму – 1 017 905 руб., але через інфляцію й цього було замало [15, с. 14].

Пішли розмови про евакуацію, але головними причинами переведення окремих структурних підрозділів Петроградського університету на Урал були, все ж таки не стільки загроза окупації німцями, скільки внутрішні міркування. По-перше, на тлі соціальних протестів і зростання революційних настроїв військова влада намагалася вжити заходів щодо обмеження концентрації студентських мас в столичних вишах. По-друге, міністр народної освіти граф П. М. Ігнат'єв давно шукав шляхи реалізації свого проекту з відкриття університету в Пермї. Як зазначав з цього приводу М. М. Дурново, «не бажаючи порушувати університетську автономію, Міністерство народної освіти при міністрі Ігнат'єве вчинило при відкритті університету <в Пермї> дотепно: університет був відкритий як Пермське відділення Петроградського університету; ректор, декан і перший комплект професорів були обрані Петроградським університетом» [4, с. 293]. По-третє, створення на Уралі власного філіалу розглядалося як база на випадок справжньої евакуації всього Петроградського університету.

Так чи інакше, але 1 жовтня 1916 року актом Міністерства народної освіти Росії №2773

проголошувалось створення Пермського відділення Імператорського університету Петрограду в складі перших трьох курсів трьох факультетів. З числа переміщених студентів та набраних у Пермї на відділення зарахували 522 студенти. Столична професура «запустила» процес обрання нових професорів у Пермї. У складі Пермського відділення було створено 32 кафедри. 1 (14) липня 1917 року постановою Тимчасового Уряду Росії №752 було відкрито Пермський університет [15, с. 11].

Переміщені підрозділи Петроградського університету, таким чином, стали тією «лялечкою», з якої згодом народився самостійний виш. З огляду на трагічні події в Петрограді, далеко не всі викладачі та студенти повернулися додому. По-різному склалася їх доля, деякі з них незабаром сприяли навіть створенню Таврійського університету в Криму, деякі були незаконно репресовані радянською владою у 20-ті – 30-ті роки.

**Юр'ївський/Воронезький університет.** Університет у м. Дерпт (нині – Тарту) був створений у 1632 році та названий «Academia Gustaviana» на честь шведського короля Карла Густава II Адольфа, який і підписав указ про його заснування. Але в період Північної війни університет припинив свою діяльність і відкрився знову вже у 1802 р. при російському імператорі Олександрі I. В ньому викладали переважно російські професори та навчалися російськомовні студенти.

З початком Першої світової війни Юр'ївський університет став готуватися до евакуації. В серпні 1915 року ректорат домовився з мерією Нижнього Новгороду про тимчасовий притулок, а вже у вересні здійснило вивезення на береги Волги 13 вагонів з обладнанням, яке не було задіяне в навчальному процесі: стародавні рукописи, гравюри тощо. Однак, міська влада Нижнього змінила свою позицію щодо прийняття університету [18]. Через таку відмову Міністерство народної освіти вирішило перевезти Юр'ївський університет до Пермї. В лютому та березні 1916 року на Західний Урал були відправлені 40 вагонів з майном університету та бібліотекою, включаючи дисертації та каталоги. Водночас бажання розмістити в себе Юр'ївський університет висловила й влада Катеринослава (нині м. Дніпро), що здалося тартуським науковцям привабливішим, ніж довга подорож на Урал [5].

Тим часом російська армія зупинила наступ німців, і питання про термінову евакуацію Юр'ївського університету втратило свою гостроту. Основний кадровий склад, попри вивезення майна, продовжував залишатися в Лівонії. Спроби визначити більш безпечніше місце розташування університету перейшли в суто теоретичну площину. Цікаво, що у запрошенні університету до свого міста конкурували декілька земських управ. Найбільш обґрунтованою та аргументованою виявилася доповідь представника м. Воронеж Н. О. Александрова. «Якщо подумки з'єднати прямою лінією міста Харків, Саратов, Казань, – стверджував він, – то в центрі виявиться велика територія, цілковито позбавлена університетів... При бажанні досягти рівномірного обслуговування населення університетами, вони повинні бути засновані в Ростові, для обслуговування Донської області і північної частини Кавказу, в Тифлісі – для Кавказу, в Мінську – для Західного краю, після чого 300-верстовий радіус буде досягнуто і тоді можна буде приступити до створення університетів в місцях, що залишилися поза

такими радіусами, такими як Нижній Новгород» [9, с. 257]. Поки продовжувалися подібні дебати відбулася Лютнева революція та Російська імперія припинила своє існування.

Німці окупували Ліфляндію в березні 1918 року. Вони обачно запропонували поновити діяльність Дерптського університету, правда, вже як форпосту германської культури в Прибалтиці. Командувач германськими військами генерал-лейтенант Адам проявив толерантність щодо російських професорів і студентів, дозволивши останнім завершити навчання і скласти іспити. Після цього німецька комендатура в Дерпті запропонувала російським професорам, викладачам, службовцям та студентам покинути Ліфляндію, а ректору університету проф. В. Г. Алексеєву було наказано припинити виконання своїх службових обов'язків [8, с. 4–5]. У травні 1918 року відбулись останні засідання правління Юр'ївського університету. Однак, за два місяці до завершення його роботи в російському форматі вчена рада університету відправила делегацію професорів у Москву зі зверненням до тоді вже радянської влади щодо перевезення в Росію.

Врешті решт російська професура Юр'ївського університету все ж таки перебралася до Воронежу, де утворила ядро майбутнього Воронежського університету. Так само, як і у випадку з Варшавським університетом, у Дерпті та Воронежі з'явилися два окремих університети-клони з принципово протилежними ціннісно-цивілізаційними орієнтирами. В подальшому з отриманням Естонією незалежності та частина університету, що залишилася, трансформувалася у Тартуський університет, який існує донині.

**Висновки.** Оцінюючи мобілізаційно-евакуаційну готовність підприємств і установ Російської імперії в період Першої світової війни, А. А. Мелія, присвятивши цьому питанню спеціальне дослідження [10], вказував, що серйозної роботи з підготовки евакуації в Російській імперії не велося, попередні плани евакуації не склалися. Ймовірно, через це керівництво міністерства й університетів так довго вирішували, до якого саме міста доцільно буде перевозити ВНЗ. Знайомство з досвідом переміщення Варшавського, Київського, Петроградського, Юр'ївського університетів дозволяє зафіксувати певні загальні моменти, які можуть бути розглянуті як закономірності.

По-перше, будь-яка евакуація є за своєю природою форс-мажором, який деструктивним чином впливає на навчально-виховний процес і наукову роботу. Навіть тимчасове припинення нормального функціонування університету потребує довгого реабілітаційного періоду, який в окремих випадках може тривати роками.

По-друге, проблему переміщених університетів слід розглядати в координатах двох міст – того, з якого він евакуювався, і того, до якого переїхав. Фактично через переміщення вирішували одночасно не одну, а дві проблеми: врятування від ворога університетського майна та лояльних імперії кадрів – з одного боку, та підсилення вищої освіти в регіонах, куди евакуюється університет – з іншого.

По-третє, розгалужений університетський організм неможливо в короткий термін перемістити цілком і повністю – завжди залишаться певна частина, яка здатна з часом до самовідтворення. В умовах ідеологічного

протистояння це означає, що раніше єдиний університет розколюється на самостійні частини, які орієнтовані на вкрай протилежні, навіть антагоністичні настанови. Історія взаємин Варшавського і Ростовського, Дерптського і Воронежського університетів доводить, що хоч вони і мали спільні коріння, але належать до різних ціннісно-цивілізаційних просторів, і їх об'єднання неможливо та недоцільно.

#### Список використаних джерел

1. Аврус А. И. История российских университетов: Очерки / А. И. Аврус. – М.: Моск. обществ. научн. фонд. 2001. – 86 с.
2. Васильев С. Февраль 1917-го в мемуарах, цифрах и аналогиях [Электронный ресурс] / Сергей Васильев // Лечебник истории. – 2013. – Режим доступа: [https://imhoclub.lv/ru/material/fevral\\_1917-go/page/1](https://imhoclub.lv/ru/material/fevral_1917-go/page/1).
3. Грибовский М. В., Сорокин А. Н. Преподавательская корпорация российских университетов в условиях Первой мировой войны: особенности повседневности и коллективных взаимоотношений / М. В. Грибовский, А. Н. Сорокин // Былые годы. Российский исторический журнал. – 2014. – №33 (3). – С.341–347.
4. Дурново Н. Н. Общее и славянское языковедение в России с 1924 по 1925 г. / Н. Н. Дурново // Жнославен. Филолог. Белград, 1925–1926. Кнь 5. – С.240–297.
5. Эрингсон Л. К. Из истории эвакуации Тартусского университета (1915–1918 гг.) / Л. К. Эрингсон // Вопросы истории Эстонской ССР. Ученые записки Тартусского государственного университета. Тетрадь 258. – Тарту, 1970. – С.293–299.
6. Иванов А. Е. Отклики Первой мировой войны в высшей школе Российской Империи / А. Е. Иванов // Наука, техника и общество России и Германии во время Первой мировой войны. – СПб., 2007. – С.207–220.
7. Історія Київського університету: монографія / І. В. Верба, О. В. Вербовий, Т. Ю. Горбань та ін.; кер. авт. кол. В. Ф. Колесник. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. – 895 с.
8. К. Сент-Илер К истории Воронежского Университета / К. Сент-Илер; Воронежский государственный университет. – Воронеж: Издательский дом ВГУ, 2016. – 48 с.
9. Карпачев М. Перемещение университета из Юрьева в Воронеж / М. Карпачев // Логос. – 2005. – №6 (51). – С.253–268.
10. Мелія А. А. Мобілізаційна підготовка народного господарства СРСР / А. А. Мелія. – М.: Альпіна Бизнес Букс, 2004. – 350 с.
11. Михальченко С. И. Варшавский университет в годы Первой мировой и Гражданской войн / С. И. Михальченко // Homo belli – человек войны в микроистории и истории повседневности: Россия и Европа XVIII–XX вв. – Н. Новгород, 2000. – С.244–245.
12. Михальченко С. И. Императорский университет в Варшаве: проблемы польско-российских взаимоотношений (1869–1915) / С. И. Михальченко // Slavica Ludensia, 2005. V.22.
13. Мраморнов А. И. Саратовский Императорский университет в годы Первой мировой войны (1914–1917 годы) / А. И. Мраморнов // Известия Саратовского ун-та, 2009. – Т.9. Сер. История. Международные отношения. Вып.1. – С.8–12.
14. Овсянникова А. Варшавяне-на-Дону [Электронный ресурс] / Анастасия Овсянникова // Culture.pl. – 2015. – Режим доступа: <https://culture.pl/ru/article/varshavyane-na-donu>.
15. Отчет об открытии Пермского Отделения Петроградского Университета и деятельности его в 1916–1917 учебном году. (По 1-е июля 1917 г.). – Пермь: Электро-Тип. Губернского земства, 1918. – 72 с.
16. Ростовцев Е. А. Испытание патриотизмом. Профессорская коллегия Петроградского университета в годы Первой мировой войны / Е. А. Ростовцев // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – 2009. – Вып.29. – С.308–324.
17. Чижов В. Почему, в случае эвакуации, Юрьевский Университет должен быть переведен в Пермь и что для этого необходимо? / В. Чижов. – Пермь: Тип. Я. С. Гребнева, 1916. – 11 с.
18. Шляхов М. Ю. Нижний Новгород в годы Первой мировой войны [Электронный ресурс] / М. Ю. Шляхов. – Режим доступа: <http://www.gorbibl.nnov.ru/nizhnyivpervoyuimirovov>.
19. Bazaluk O., Svyrydenko D., Terepyshchy S. Structural-functional models of integration and reintegration of Ukrainian educational landscape // Scientific Bulletin of National Mining University. – 2017. – №5. – P.163–168.

20. Gomilko O., Svyrydenko D., Terepyschchy S. Hybridity in the higher education of Ukraine: global logic or local idiosyncrasy? // *Philosophy and Cosmology*. – 2016. – Т.17. – P.177–199.

21. Terepyschchy S. Educational Landscape as a Concept of Philosophy of Education // *Studia Warمیnskie*. – 2017. – №54. – P.373–383.

22. Terepyschchy S. The concept of «knowledge society» in the context of information era // *Studia Warمیnskie*. – 2016. – Т.53. – P.77–84.

### References

1. Avrus A. I. Istorija rossijskich universitetov: Oчерki / A. I. Avrus. – M.: Mosk. obshhestv. nauchn. fond. 2001. – 86 s.

2. Vasil'ev S. Fevral' 1917-go v memuarah, cifrah i analogijah [Elektronnyj resurs] / Sergej Vasil'ev // *Lechebnik istorii*. – 2013. – Rezhim dostupa: [https://imhoclub.lv/ru/material/fevral\\_1917-go/page/1](https://imhoclub.lv/ru/material/fevral_1917-go/page/1).

3. Gribovskij M. V., Sorokin A. N. Prepodavatel'skaja korporacija rossijskich universitetov v uslovijah Pervoj mirovoj vojny: osobennosti povsednevnosti i kollektivnyh vzaimootnoshenij / M. V. Gribovskij, A. N. Sorokin // *Bylye gody. Rossijskij istoricheskij zhurnal*. – 2014. – №33 (3). – S.341–347.

4. Durnovo N. N. Obshee i slavjanskoe jazykovedenie v Rossii s 1924 po 1925 g. / N. N. Durnovo // *Jzhnoslaven. Filolog. Belgrad, 1925–1926. Kn# 5*. – S.240–297.

5. Jeringson L. K. Iz istorii jevakuacii Tartusskogo universiteta (1915–1918 gg.) / L. K. Jeringson // *Voprosy istorii Jestsoskoj SSR. Uchenye zapiski Tartusskogo gosudarstvennogo universiteta. Tetrad' 258*. – Tartu, 1970. – S.293–299.

6. Ivanov A. E. Otkliki Pervoj mirovoj vojny v vysshej shkole Rossijskoj Imperii / A. E. Ivanov // *Nauka, tehnika i obshhestvo Rossii i Germanii vo vremja Pervoj mirovoj vojny*. – SPb., 2007. – S.207–220.

7. Istorija Kyi'vs'kogo universytetu: monografija / I. V. Verba, O. V. Verbovyj, T. Ju. Gorban' ta in.; ker. avt. kol. V. F. Kolesnyk. – Kyi'v: VPC «Kyi'vs'kyj universytet», 2014. – 895 s.

8. K. Sent-Iler K istorii Voronezhskogo Universiteta / K. Sent-Iler; Voronezhskij gosudarstvennyj universitet. – Voronezh: Izdatel'skij dom VGU, 2016. – 48 s.

9. Karpachev M. Peremeshhenie universiteta iz Jur'eva v Voronezh / M. Karpachev // *Logos*. – 2005. – №6 (51). – S.253–268.

10. Melija A. A. Mobilizacionnaja podgotovka narodnogo hozjajstva SSSR / A. A. Melija. – M.: Al'pina Biznes Buks, 2004. – 350 s.

11. Mihal'chenko S. I. Varshavskij universitet v gody Pervoj mirovoj i Grazhdanskoj vojn / S. I. Mihal'chenko // *Homo belli – chelovek vojny v mikroistorii i istorii povsednevnosti: Rossija i Evropa XVIII–XX vv.* – N. Novgorod, 2000. – S.244–245.

12. Mihal'chenko S. I. Imperatorskij universitet v Varshave: problemy pol'sko-rossijskich vzaimootnoshenij (1869–1915) / S. I. Mihal'chenko // *Slavica Ludensia*, 2005. V.22.

13. Mramornov A. I. Saratovskij Imperatorskij universitet v gody Pervoj mirovoj vojny (1914–1917 gody) / A. I. Mramornov // *Izvestija Saratovskogo univ-ta*, 2009. – Т.9. Ser. Istorija. Mezhdunarodnye otnoshenija. Vyp.1. – S.8–12.

14. Ovsjannikova A. Varshavyane-na-Donu [Elektronnyj resurs] / Anastasija Ovsjannikova // *Culture.pl*. – 2015. – Rezhim dostupa: <https://culture.pl/ru/article/varshavyane-na-donu>.

15. Otchet ob otkrytii Permskogo Otdelenija Petrogradskogo Universiteta i dejatel'nosti ego v 1916–1917 uchebnom godu. (Po 1-e ijulja 1917 g.). – Perm': Elektro-Tip. Gubernskogo zemstva, 1918. – 72 s.

16. Rostovcev E. A. Ispytanie patriotizmom. Professorskaja kollegija Petrogradskogo universiteta v gody Pervoj mirovoj vojny / E. A. Rostovcev // *Dialog so vremenem. Al'manah intellektual'noj istorii*. – 2009. – Vyp.29. – S.308–324.

17. Chizhov V. Pochemu, v sluchae jevakuacii, Jur'evskij Universitet dolzhen byt' pereveden v Perm' i chto dlja jetogo neobhodimo? / V. Chizhov. – Perm': Tip. Ja. S. Grebneva, 1916. – 11 s.

18. Shljahov M. Ju. Nizhnij Novgorod v gody Pervoj mirovoj vojny [Elektronnyj resurs] / M. Ju. Shljahov. – Rezhim dostupa: <http://www.gorbiblnnov.ru/nizhnyipervoyimirovoj>.

19. Bazaluk O., Svyrydenko D., Terepyschchy S. Structural-functional models of integration and reintegration of Ukrainian educational landscape // *Scientific Bulletin of National Mining University*. – 2017. – №5. – P.163–168.

20. Gomilko O., Svyrydenko D., Terepyschchy S. Hybridity in the higher education of Ukraine: global logic or local idiosyncrasy? // *Philosophy and Cosmology*. – 2016. – Т.17. – P.177–199.

21. Terepyschchy S. Educational Landscape as a Concept of Philosophy of Education // *Studia Warمیnskie*. – 2017. – №54. – P.373–383.

22. Terepyschchy S. The concept of «knowledge society» in the context of information era // *Studia Warمیnskie*. – 2016. – Т.53. – P.77–84.

**Terepishchii S. A.**, Doctor of Philosophy, Leading researcher, National Pedagogical Drahomanov University (Ukraine, Kyiv), [terepyschchy@gmail.com](mailto:terepyschchy@gmail.com)

**Dunets V. B.**, candidate of political sciences, senior researcher, National Pedagogical Drahomanov University (Ukraine, Kyiv), [vas.dunets@gmail.com](mailto:vas.dunets@gmail.com)

**Dodonov D. R.**, junior researcher, National Pedagogical Drahomanov University (Ukraine, Kyiv), [d.r.dodonov@npu.edu.ua](mailto:d.r.dodonov@npu.edu.ua)

### Experience of displaced universities of the Russian empire at the time of the First World War

*The article deals with the historical experience of the displaced universities during the First World War. Detailed analysis of the historical situation, the causes and features of evacuation of universities, as well as the role and participation of state authorities in these processes. On historical examples of Warsaw (now the Southern Federal University, Russia), Kyiv (Kyiv National Technical University named after T. G. Shevchenko, Ukraine), Petrograd (St. Petersburg State University, Russia) and Yuriev (Tartu University, Estonia) universities, a general conclusion about the possibilities of reintegration of modern high schools that have moved through the conflict on Donbass.*

**Keywords:** higher education, university, internships higher education institution, evacuated universities.

\*\*\*

УДК 378.014:94(418)

**Нежива О. М.,**

доктор філософських наук, доцент  
кафедри сучасних європейських мов,  
Київський національний торговельно-економічний  
університет (Україна, Київ), [nezhyuva@gmail.com](mailto:nezhyuva@gmail.com),  
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4229-6754>

### Освітня політика у Королівстві Норвегії: зв'язок історії, сучасності та майбутнього

*Автор розглядає основні риси освітньої політики Королівства Норвегії та проводить аналіз особливостей реалізації освітньої політики у цій країні. Найважливішою частиною реформи освітньої політики у даній державі є формування автономної центральної установи щодо забезпечення якості та акредитації освіти, і розробка критеріїв для інституційної перевірки. Влада щодо керування ВНЗ була передана до нової структури, забезпечуючи її формальну незалежність від міністерства. Також у статті з'ясовано, що Міністерство освіти і науки Королівства Норвегії послідовно реалізовує стратегію підвищення якості та доступності освітніх послуг з метою зробити норвезьку систему освіти одну з найкращих у світі.*

**Ключові слова:** Королівство Норвегії, освітня політика, реформа, університет.

Україна приєдналася офіційно до Болонського процесу 19 травня 2005 року із підписанням декларації на Бергенській конференції у Норвегії. Відтоді, Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу. Таким чином, створюються умови для інтегративних процесів у сфері вищої освіти європейських країн, а Україна виступає активним учасником цих процесів. Обрані шляхи модернізації вищої освіти України співзвучні загальноєвропейським підходам.

Але не дивлячись на все це, що вище сказане сьогодні вища освіта в Україні переживає важкі часи стосовно її реформ. Тому історичний досвід Європейських держав